

บุญกุ่มข้าวใหญ่ : ความสัมพันธ์ของความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม ต่อความมั่นคงทางสังคม และเศรษฐกิจชุมชนอีสาน

Boon Goom Khaw Yai: The Relationship of Beliefs, Tradition and Rituals
to Social Security and the Isan Community Economy

ทรงคุณ จันทจร¹, สิปปีย ชยานุสาสนี จันทรดอน² และชมนาท แพลงมัลย์³

Songkoon Chanthachon Sippiya¹, Chayanusasanee jundon² and Chomnat Plangmal³

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาความเป็นมาและความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมของบุญกุ่มข้าวใหญ่ อีสานและเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของบุญกุ่มข้าวใหญ่ ต่อความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจชุมชนอีสานผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและทำการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์ การสังเกต การสนทนากลุ่ม การบันทึกข้อมูล และการนำข้อมูลที่ได้มาพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า ความเป็นมาของประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ มีมานานตั้งแต่สมัยโบราณเกิดจากการที่ประชาชนมีความประสงค์ที่จะทำบุญเพื่อเป็นการขอขมาเจ้าแม่โพสพและขอขมาต่อข้าว ที่ชาวนาอาจเหยียบย่ำข้าวจากการเก็บเกี่ยวผลผลิต ซึ่งเชื่อว่าหากได้ทำบุญในประเพณีนี้แล้วจะทำให้อยู่เย็นเป็นสุข มีผลผลิตจากการทำนาที่ประสบความสำเร็จ การเกษตรมีความอุดมสมบูรณ์ ในการประกอบพิธีกรรมจะกระทำในเดือนเดือนยี่ หรือเดือนสอง (ประมาณเดือนมกราคม ถึงกุมภาพันธ์) สำหรับอุปกรณ์ประกอบด้วยของที่มีในท้องถิ่น เช่น ดอกไม้ ธูปเทียน ไข่ ยาสูบ เป็นต้น ในด้านของความมั่นคงทางสังคมงานบุญนี้ทำให้เกิดความร่วมมือของประชาชนในชุมชน โดยมีผู้นำเป็นหน่วยราชการ ผู้นำชุมชน ผู้นำทางด้านศาสนา เป็นผู้พาทำพิธี ทำให้เกิดความมั่นคงทางสังคมมีความสามัคคีเป็นปึกแผ่น ในด้านความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชุมชนประเพณีนี้ทำให้เกิดกระแสการไหลเวียนของเศรษฐกิจที่มีข้าวเปลือกเป็นตัวขับเคลื่อน นอกจากนี้ยังทำให้เกิดการแบ่งปันข้าวให้กับผู้ด้อยโอกาส ข้าวที่ถูกจำหน่ายสามารถนำเงินมาทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและในการจัดงานประชาชนสามารถนำสินค้าทั้งที่เป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนมาสร้างรายได้ให้กับครอบครัว

คำสำคัญ : ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม

ABSTRACT

The research objective is to study the historical and beliefs traditional and rituals of Boon Goom Khaw Yai, Isan, and to study the relationship of Boon Goom Khaw Yai. The collected data is from document data and interview, observation, focus group discussion and descriptive analysis. The research found that Boon Goom Khaw Yai has a long history since ancient times caused by people wanting to make merit to the rice goddess called “Mae Phosop” and apologize for rice that farmers may tread rice from harvest. It is believed that if someone make merit in this rice tradition, it will be peaceful, yield of successful farming and agriculture is abundant. The ritual is performed in the month called second to third (approximately January to February). The equipment consists of wonderful things such as flowers, incense, candles, eggs, tobacco, etc. In the field of social security, this merit causes the community to cooperate by the government leader, the community leader and the Buddhism leader .In case of social stability is ensured on the economic security of the community. The community economic is driven by paddy. It also contributes to rice sharing for the underprivileged. The rice that was sold can be used to preserve Buddhism and to organize it. People can bring products as a community product to generate income for the family.

Keywords : Beliefs, Tradition, Rituals

บทนำ

สังคมไทยเป็นสังคมกสิกรรม ประชากรส่วนใหญ่นิยมเพาะปลูกข้าวเป็นหลักมาแต่โบราณ ข้าวเป็นทั้งอาหารหลักและพืชเศรษฐกิจที่สำคัญที่สุด ข้าวมีความสำคัญและผูกพันกับคนไทยอย่างใกล้ชิด เรื่องราวของข้าวและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับข้าวจึงย่อมเป็นเหตุปัจจัยพื้นฐานกำหนดลักษณะทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมของคนไทยและย่อมจะเป็นเหตุปัจจัยสะท้อนลักษณะต่างๆ ทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมให้เห็นได้อย่างชัดเจน พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา เป็นปฏิบัติการประการหนึ่งของมนุษย์ที่มีต่อข้าว ซึ่งแสดงให้เห็นวิวัฒนาการของมนุษย์ในส่วนที่แสวงหาอาหารเพื่อความอยู่รอดของชีวิตและความสงบสุขของสังคมมนุษย์กับธรรมชาติ ในสังคมกสิกรรมทุกสังคมจะมีพิธีกรรมต่างๆ เพื่อเป็นหลักปฏิบัติที่เชื่อว่าจะก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์เกิดสวัสดิมงคลและความปลอดภัยมั่นคงแก่ชีวิต (เอี่ยม ทองดี. 2537:18-20)

ข้าว เป็นพืชอาหารหลักของไทยที่มีตำนานประวัติศาสตร์ที่ผูกพันและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านาน คนไทยส่วนใหญ่ดำรงชีพด้วยการปลูกข้าว เรื่อยมา ข้าวได้หล่อเลี้ยงชีวิตของคนไทยมาช้านานอาชีพทำนาหรือปลูกข้าวยังถือเป็นอาชีพหลักของคนไทย ก่อให้เกิดวัฒนธรรม ขึ้นอย่างมากมายไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของภาษา อาหาร พิธีกรรมต่างๆ ซึ่งนับว่าข้าวมีจิตวิญญาณในการดำรงชีวิตตามวิถีไทย เครื่องไม้ เครื่องมือต่างๆ ตามภูมิปัญญา มีความเชื่อด้านพิธีกรรม ในการทำนาตามความเชื่อดั้งเดิมด้วยเหตุนี้จึงเกิดมีพิธีกรรม การรับขวัญข้าวซึ่งเป็นพิธีกรรมหนึ่งที่ ชาวนาไทยถือปฏิบัติคู่กับการทำนา มาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล ข้าวจึงเป็นปัจจัยเพื่อการดำรงชีวิต รวมทั้งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของสังคม ดังนั้นการเพาะปลูกข้าวจึงถือได้ว่าเป็นมรดกด้านวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่ง(สมจิต มงคล และคณะ, 2551)

บุญกุ่มข้าวใหญ่หรือบุญคุณลานั้น เป็น บุญประเพณีของชาวอีสานที่แสดงให้เห็นจิตวิญญาณ ของชุมชนที่ดำรงอยู่ด้วยวิถีเกษตรกรรมมาช้านาน ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดิน ด้วยจิตสำนึกในบุญ คุณของข้าวที่หล่อเลี้ยงชีวิตทุกคน นอกจากนี้ยังเป็นการแสดงออกถึงพลังแห่งความร่วมมือร่วมใจของ ชุมชน เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวจึงได้มีการทำพิธีบูชาแม่พระ โพสพ ซึ่งทำกันเมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วโดยนำข้าวมากองไว้กลางลานนวด แล้วทำพิธีบายศรีข้าวหรือเมื่อนวด ข้าวเสร็จจะได้ข้าวเปลือกกองใหญ่กลางลานนวด ชาว อีสานได้เรียกกองข้าวเปลือกใหญ่ว่า “กุ่มข้าวใหญ่” และจะทำพิธี “รับขวัญข้าว” เพราะถือคติความเชื่อว่ าระหว่างที่เราทำนาเกี่ยวข้าวและนวดข้าว เราใช้เท้าเหยียบย่ำข้าวจึงมีความจำเป็นที่จะต้องร่วมทำพิธีบูชา เพื่อขอขมาพระแม่โพสพจะได้เป็นสิริมงคลต่อตนเอง และครอบครัวให้มีแต่ความสุข

พิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวตามระบบความ เชื่อที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นส่งผลให้เกิดมรดก ภูมิปัญญาที่พัฒนามาเป็นวัฒนธรรมของสังคมในแต่ละ ท้องถิ่น และยุคสมัยก็ทำให้ข้าวเปลี่ยนเป้าหมาย เป็นการค้าขายมากขึ้น จนปัจจุบันเราอยู่ในยุคที่มีการ ทำนาหลายครั้งได้ในรอบปี ทำให้ชาวนาส่วนใหญ่มุ่งทำ นาเพื่อขายข้าวเป็นหลัก โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ มากขึ้น เช่น รถแทรกเตอร์ ปุ๋ยเคมี เพื่อให้ได้ผลผลิต เร็วที่สุด และมากที่สุด โดยไม่ได้คำนึงถึงระบบนิเวศ และจารีตประเพณีที่สืบทอดกันมา ย้อนกลับไปถึงการ ทำนา หรือการปลูกข้าว ซึ่งเป็นวัฒนธรรมไทยที่สืบทอด กันมาแต่โบราณ และการทำนาที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ คนในสังคมเกษตรจึงให้ความสำคัญและเคารพ ธรรมชาติ ทำให้มีพิธีกรรมและความเชื่อมากมาย ทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิตข้าว มีทั้งพิธีกรรมส่วน ครอบครัว ส่วนชุมชน ส่วนชุมชนที่พระมหากษัตริย์และ ราชการจัดขึ้น เป็นการปลูกฝัง

พฤติกรรมทางจริยธรรม ผูกจิตวิญญาณ ของคนไว้กับข้าวจนเกิดเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้อง กับการผลิตการเพาะปลูกข้าว จึงมีพิธีกรรมสำคัญ

ในทุกๆ ขั้นตอนการเพาะปลูกเพื่อให้ผลผลิตข้าวอุดม สมบูรณ์ (ทองแถม นาถจำนง, 2559 : 20)

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมของบุญกุ่มข้าวใหญ่อีสาน
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของบุญกุ่ม ข้าวใหญ่ ต่อความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจชุมชน อีสาน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมของบุญกุ่มข้าวใหญ่ที่มีต่อความมั่นคงทาง สังคมและเศรษฐกิจชุมชนอีสาน ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูล จากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและทำการเก็บข้อมูล ภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์(Interview) การสังเกต (observation) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) การบันทึกข้อมูล และการนำข้อมูลที่ได้มาทำการ วิเคราะห์

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล มี 4 ชนิด ดังนี้

1. แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างเก็บ รวบรวมข้อมูลจากผู้รู้ ผู้นำภาครัฐ ผู้นำชุมชนและ ประชาชนผู้ให้ข้อมูล โดยทั่วไปเกี่ยวกับ ข้อมูลพื้นฐานของประวัติความ ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่อีสาน
2. แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วมเก็บรวบรวม ข้อมูลจาก ประชาชนที่ประกอบพิธีกรรม โดยผู้วิจัย เข้าไปมีส่วนร่วมกับกิจกรรมการประกอบประเพณี
3. แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมเก็บ รวบรวมข้อมูลจากการประกอบพิธีในชุมชนโดยไม่ เข้าไปมีส่วนร่วมเกี่ยวกับสภาพและเหตุการณ์โดยทั่วไป เช่น ขั้นตอนของประเพณี เครื่องประกอบพิธี สถานที่ ระยะเวลาในการจัดประเพณี
4. แบบบันทึกการสนทนากลุ่มเก็บรวบรวม

ข้อมูลจากประชาชนผู้เข้าร่วมงานบุญประเพณีกุ่มข้าวใหญ่

พื้นที่ที่ทำการศึกษา

การกำหนดพื้นที่ในการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ทั่วไปในภาคอีสานและศึกษาเชิงลึกที่บ้านหนองไผ่ ตำบลโนนสูง อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์

ประชากรกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ได้แก่ ประชาชนในชุมชนที่ประกอบพิธีบุญกุ่มข้าวใหญ่ ด้วยวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง ทำให้ได้กลุ่มตัวอย่างแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มผู้รู้ (Key Informant) ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำภาครัฐ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน จำนวน 5 คน
2. กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informant) ได้แก่ หมอพรหมณ์

3. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป (General Informant) ได้แก่ ผู้ที่เข้าร่วมประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่

การจัดกระทำข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัย ข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามโดยจำแนกข้อมูลแยกออกเป็นประเด็นตามจุดประสงค์ของงานวิจัยที่ตั้งไว้ และตรวจสอบความสมบูรณ์ความถูกต้องของข้อมูลอีกครั้งหนึ่งว่าข้อมูลที่ได้นั้นมีความครบถ้วนเพียงพอเหมาะสมแก่การนำไปวิเคราะห์ข้อมูลสรุปผลแล้วหรือไม่ในกรณีที่ข้อมูลได้มาไม่มีความสอดคล้องกัน ผู้วิจัยจะใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) และหากมีข้อมูลส่วนใดที่ยังไม่สมบูรณ์ผู้วิจัยก็ทำการเก็บข้อมูลในส่วนที่ขาดหายไปเพิ่มเติมใหม่อีกครั้งให้สมบูรณ์

การวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูล

ในการศึกษา ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่อีสาน ได้ทำการศึกษาเชิงลึกบ้านหนองไผ่ ตำบลโนนสูง อำเภอขามเฒ่า จังหวัดกาฬสินธุ์ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์นำมารวบรวมข้อมูลดำเนิน

การศึกษาวเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ โดยใช้งานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้วนำข้อมูลที่ได้นำสรุปอภิปรายผลแบบเชิงพรรณนาวิเคราะห์

สรุปผลการวิจัย

1. ความเป็นมาและความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรมของบุญกุ่มข้าวใหญ่อีสาน

1.1 ความเป็นมา

ตามธรรมเนียมประเพณีของอีสานหรือ “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่” เมื่อถึงเดือนยี่ หรือเดือนสองจะมีพิธีหรือมีบุญประเพณีเพื่อเป็นสิริมงคลคือ “กุ่มข้าวใหญ่” หรือ “บุญคุณลาน” ความหมายของคำว่า “คุณลาน” หมายความว่าเพิ่มเข้าไปเป็นทวีคูณ หรือทำให้มากขึ้นนั่นเองส่วนคำว่า “ลาน” คือสถานที่สำหรับนวดข้าว การนำข้าวที่นวดแล้วกองขึ้นให้สูงเรียกว่า “คุณลาน” เมื่อนำข้าวมากองรวมกันเป็นจำนวนมาก เรียกว่า “กุ่มข้าวใหญ่” (กุ่มหมายถึงกองรวมกัน) การทำประเพณีนี้กำหนดเอาเดือนยี่เป็นเวลาทำ เพราะกำหนดเอาเดือนยี่นี้เองจึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าบุญเดือนยี่ ดังบรรพบุรุษได้ผูกกลอนผญาอีสานสอนให้ชาวบ้านเตรียมการก่อนทำบุญไว้ว่า

“เถิงฤดูเดือนยี่มาขอได้แล้ว

ให้นิมิตพระสงฆ์องค์เจ้ามาตั้งสวดมงคล

เอาบุญคุณข้าวเข้าป่าหาไม้เห็ดหลวง

อย่าได้หลงลืมทมิฬฮีตเก่าคงเดิมเฮาได้ออ”

มูลเหตุดั้งเดิมที่จะมีการทำบุญกุ่มข้าวใหญ่หรือบุญคุณลาน มีเรื่องเล่าว่า ครั้งพุทธศาสนาของพระกัสสะปะมีชายสองคนพี่น้องทำนาในที่เดียวกันพอข้าวออกรวงเป็นน้ามน น้องชายได้ชวนพี่ชายทำข้าวมธุปายาสถวายพระสงฆ์ แต่พี่ชายไม่เห็นชอบด้วย ทั้งสองพี่น้องจึงแบ่งกันคนละส่วน เมื่อน้องชายได้เป็นเจ้าของที่นาที่แบ่งกันแล้ว จึงได้ถวายทานแด่พระสงฆ์ตามความพอใจ โดยทำบุญเป็นระยะถึงเก้าครั้ง นับแต่เวลาข้าวเป็นน้ามนก็ทำข้าวมธุปายาสถวายครั้งหนึ่ง เวลาข้าวพอเმა ก็ทำข้าวเมาถวายครั้งหนึ่ง เวลาจะลงมือเก็บเกี่ยวก็ถวายทานครั้งหนึ่ง เวลามัดข้าวทำเป็น

พอนกัถวายทานครั้งหนึ่ง เวลาชนข้าวเข้าลานก็ถวายทานครั้งหนึ่ง และเวลาเก็บข้าวใส่ยุ้งฉางเสร็จก็ทำบุญอีกครั้งหนึ่งและตั้งปณิธานปรารถนาให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในอนาคต พอถึงพุทธศาสนาของพระสมณโคดมถึงได้เกิดเป็นโกณฑัญญะ ได้ออกบวชและสำเร็จพระอรหันต์เป็นปฐมสาวก ได้ชื่อว่าอัญญาโกณฑัญญะ ส่วนพี่ชายได้ทำบุญเพียงครั้งเดียวเฉพาะตอนทำนาเสร็จแล้ว เมื่อถึงศาสนาพระสมณโคดมได้เกิดเป็นสุภัททปริพาชกได้สำเร็จอนาคามีผลเป็นพระอริยบุคคลองค์สุดท้าย ในพระพุทธศาสนาเนื่องจากอานิสงส์จากให้ข้าวเป็นทานน้อยกว่าน้องชาย ชาวอีสานเมื่อทราบอานิสงส์จากการทำบุญดังกล่าวจึงได้นิยมทำบุญกุ่มข้าวใหญ่ หรือบุญคุณลานต่อ ๆ กันมา

1.2 ความเชื่อ

ชาวอีสานมีความเชื่อว่างานประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ ใช้พิธีพราหมณ์ผสมผสานพิธีสงฆ์หรือพุทธเป็นไปตามความเชื่อและประยุคตนิยม ทั้งนี้ชาวบ้านเชื่อว่าการทำบุญด้วยข้าวจะได้บุญมหาศาลสูงสุด การ บริโภคข้าวให้ได้อย่างประหยัดได้ประโยชน์ เมื่อบริโภคอิ่มแล้วให้ยกมือไหว้หรือบูชาเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูรู้คุณ ข้าวที่เป็นอาหารหลักของมนุษย์ชาวบ้านจึงได้ร่วมมือกันจัดงานประเพณี บูชาแม่พระโพสพ อันเป็นการจัดงานสืบสานประเพณีท้องถิ่นในงานนอกจากจะมีพิธีกรรมทางศาสนาพุทธและพิธีพราหมณ์ เช่น การบายศรีสู่ขวัญข้าว การบูชาข้าว การรำถวายเทวดาฟ้าดินเพราะเชื่อว่าจะทำให้ครอบครัวและพื้นที่นาจะให้ผลผลิตงอกงาม ชีวิตความเป็นอยู่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพทำนา

ภาพประกอบที่ 1 ข้าวเปลือกที่ชาวบ้านนำมารวมกันรอกการประกอบพิธี

1.3 ประเพณีและพิธีกรรม

ในการทำบุญกุ่มข้าวใหญ่ จะต้องจัดเตรียมสถานที่ทำบุญที่ลานนวดข้าวของตน การนำข้าวที่นวดแล้วมากองขึ้นให้สูงเรียกว่า คุณลานหรือกุ่มข้าวใหญ่ จากนั้นนิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ จัคน้ำอบ น้ำหอมไว้ประพรมซึ่งด้ายสายสิญจน์รอบกองข้าวเมื่อพระภิกษุสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบแล้วถวายภัตตาหารเพลแก่พระภิกษุสงฆ์ จากนั้นนำข้าวปลาอาหาร มาเลี้ยงญาติพี่น้อง ผู้มาร่วมทำบุญ พระสงฆ์ฉันเสร็จก็จะประพรมน้ำพุทธมนต์ให้กองข้าว ให้เจ้าภาพและทุกคนที่มาในงาน เสร็จแล้วก็จะให้พรและกลับวัด เจ้าภาพก็จะนำน้ำพระพุทธมนต์ที่เหลือไปประพรมให้ แก้วว กล้วย ตลอดจนเครื่องมือในการทำนาเพื่อความ เป็นสิริมงคล

ในปัจจุบันนี้ บุญกุ่มข้าวใหญ่ค่อยๆ เลือนหายไป เนื่องจากไม่ค่อยมีผู้สนใจประพฤติ ปฏิบัติกัน ประกอบกับในทุกวันนี้ชาวบ้านไม่มีลานนวดข้าวเหมือนเก่าก่อน เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จ และมัดข้าวเป็นพ่อนๆ แล้วจะขนมารวมกันไว้ ณ ที่ที่หนึ่งของนา โดยไม่มีลานนวดข้าว หลังจากนั้นก็ใช้เครื่องสีข้าวมาสีเมล็ดข้าวเปลือกออกจากฟางลงใส่ในกระสอบและในปัจจุบันยังมีการใช้รถไถนา เครื่องสีข้าว เป็นส่วนมากจึงทำให้ประเพณีคุณลานนี้เลือนหายไป แต่ก็มีบางหมู่บ้านบางแห่งที่ยังรวมกันทำบุญโดยนำข้าวเปลือกมา กองรวมกัน เรียก “กุ่มข้าวใหญ่” ซึ่งจะเรียกว่าบุญกุ่มข้าวใหญ่ แทนการทำบุญคุณลาน ซึ่งนับว่าเป็นการประยุกต์ใช้ “ฮิตสิบสอง คองสิบสี่” ให้เหมาะกับกาลสมัย

ภาพประกอบที่ 2 พิธีกรรมเกี่ยวกับบุญกุ่มข้าวใหญ่

การประกอบพิธีกรรมมี อุปกรณ์ที่จะต้องเตรียมดังนี้

1. ใบคูณ ใบยอ อย่างละ 7 ใบ
2. เขาควายหรือเขาวัว 1 คู่
3. ไข่ 1 ฟอง
4. มัน 1 หัว
5. เผือก 1 หัว
6. ยาสูบ 4 มวน
7. หมาก 4 คำ
8. ข้าวต้ม 1 มัด
9. น้ำ 1 ชัน
10. ชัน 5 ดอกไม้ รูปเทียน

เมื่อพร้อมแล้วก็บรรจุลงในกองข้าว (หรือกระติบข้าว) ยกเว้นน้ำและเขาควาย ซึ่งเรียกว่า “ขวัญข้าว” เพื่อเตรียมเชิญแม่ธรณีออกจากลานและบอกกล่าวแม่โพสพ นำกองข้าว เขาควาย ไม้กวาดข้าว 1 คู่ ไม้ส่น 1 อัน คันหลาว 1 อัน มัดข้าว 1 มัด ขัดดาแหลว 1 อัน (ดาแหลว เป็นอุปกรณ์ใช้เพื่อป้องกันไม่ให้คาถากุ่มข้าวใหญ่ของลานอื่นดูไป) นำไปวางไว้ที่หน้าลอมข้าว (กองข้าว) เสร็จแล้วเจ้าของนาที่ตั้งอธิษฐานว่า “ขอเชิญแม่ธรณีได้ย้ายออกจากลานข้าว และแม่โพสพอย่าตกอกตกใจไปลูกหลานจะนวดข้าวจะเหยียบย่ำอย่าได้โกรธเคืองหรืออย่าให้บาป” อธิษฐานแล้วก็ตั้งเอามัดข้าวที่ฐานลอม (กองข้าว) ออกมานวดก่อนแล้วเอาฟ่อนฟางข้าวที่นวดแล้วห่อหุ้มกองข้าวมัดให้ติดกัน เอาไม้คันหลาวเสียบฟาง เอาดาแหลวผูกติดมัดข้าวที่เกี่ยวข้องมาจากนาตาแขกเข้าไปด้วย แล้วนำไปปักไว้ที่ลอมข้าวเป็นอันว่าเสร็จพิธี ต่อไปก็ลงมือนวดข้าวทั้งลอมได้เลย เมื่อนวดเสร็จก็ทำกองข้าวให้เป็นกองสูงสวยงาม เพื่อจะประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญให้แก่ข้าว โดยเอาต้นกล้วย ต้นอ้อย และดาแหลวไปปักไว้ข้างกองข้าวทั้ง 4 มุม นำดาแหลวและขวัญข้าวไปวางไว้ยอดกองข้าวพันด้วยด้ายสายสิญจน์รอบกองข้าวแล้วโยนมายังพระพุทธรูป ถึงวันงานก็บอกกล่าวญาติพี่น้องให้มาร่วมทำบุญ นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธรูป เสร็จแล้วก็ถวายภัตตาหารแก่พระสงฆ์

พระสงฆ์อนุโมทนาประพรมน้ำมนต์ นำพระพุทธรูปไปรดกองข้าว วัว ควาย เมื่อเสร็จพิธีทางพระสงฆ์แล้ว ก็จะเป็นการประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญให้แก่ข้าว

2. ความสัมพันธ์ของบุญกุ่มข้าวใหญ่ ต่อความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจชุมชนอีสาน

2.1 ความสัมพันธ์ต่อความมั่นคงทางสังคม

บุญกุ่มข้าวใหญ่เป็นการจัดทำขึ้นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งประกอบไปด้วยผู้นำทำพิธีทั้งที่เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้นำชุมชนพระสงฆ์และประชาชนทั่วไป ประเพณีดังกล่าวจะสร้างความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันโดยมีความเชื่อในเรื่องของบุญบาป และการเคารพบูชาเจ้าแม่โพสพที่เชื่อว่าเป็นผู้ประทานความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ประชาชน ซึ่งพอสรุปได้ว่าประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่มีความหมายต่อสังคม คือ

1) เป็นการอนุรักษ์จารีตประเพณีที่ดั่งามสืบทอดต่อกันมาบรรพบุรุษ

2) สร้างขวัญและกำลังใจแก่ผู้ประกอบอาชีพทำนา และการเกษตรกรรม

3) แสดงความรัก ความสามัคคีประกอบการทำบุญประเพณี

2.2 ความมั่นคงทางเศรษฐกิจชุมชนอีสาน

งานบุญกุ่มข้าวใหญ่ได้ส่งผลต่อเศรษฐกิจของชุมชน เพราะข้าวคือหนึ่งในปัจจัยสี่ที่มีความจำเป็นต่อประชาชนผู้บริโภค ซึ่งในชุมชนมีคนที่มีความชำนาญทางเศรษฐกิจแตกต่างกัน มีความแตกต่างทางด้านอาชีพจึงเป็นช่องทางหนึ่งที่ชุมชนจะสามารถแบ่งปันข้าวให้กับผู้ด้อยโอกาส เพราะที่สุดของการจัดงานข้าวส่วนหนึ่งจะถูกมาแบ่งปันให้กับผู้ยากไร้ในชุมชน คุณูปการของบุญนี้ พอสรุปได้ดังนี้

1) เป็นการทำบุญโดยการรวบรวมข้าวและนำมาแบ่งปันให้กับผู้ยากไร้

2) การจำหน่ายข้าวสามารถได้ให้กับวัดนำไปบูรณะศาสนสถาน หรือเป็นทุนการศึกษาแก่

พระภิกษุ สามเณร รวมทั้งนักเรียนในชุมชน

3) เพื่อสนองนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาลและโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ซึ่งชาวบ้านนำมาจำหน่าย

4) ในบางชุมชนภาคอีสานมีการพัฒนาโดยการนำข้าวจากบุญประเพณีนี้ไปสร้างเป็นสหกรณ์ข้าว เพื่อให้ประชาชนสามารถหิยบิยมไปบริโภคโดยเฉพาะในยามที่เกิดความแห้งแล้งในชุมชน

5) บุญประเพณีนี้ได้มีกิจกรรมออกร้านขายสินค้าและการแสดงมหรสพต่างๆ ซึ่งทำให้เกิดการหมุนเวียนเศรษฐกิจของชุมชน

6) ประชาชนมีทางเลือกในการหาทุนทรัพย์ให้กับทางวัดเพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา โดยไม่ต้องบริจาคเงิน แต่จะบริจาคเป็นข้าวเปลือก เพราะชาวบ้านไม่มีเงินแต่มีข้าวอันเป็นผลผลิตจากน้ำพักน้ำแรงของตน

ภาพประกอบที่ 3 ข้าวเปลือกจากชาวบ้านถูกนำมากองรวมกันไว้ ในลานพิธีกรรม

การอภิปรายผลการวิจัย

ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ของชาวอีสาน โดยทั่วไป โดยยึดเอาเดือนยี่ หรือเดือนสอง (ประมาณเดือนมกราคม ถึงกุมภาพันธ์) ของทุกปีซึ่งเป็นวันเดียวกันกับการจัดพิธีสู่ขวัญข้าวหรือบุญคูณลานของชาวอีสานโดยทั่วไป ประเพณีนี้มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ เพราะชาวอีสานมีความเชื่อในเจ้าแม่โพสพ ที่สามารถบันดาลให้ข้าวในนามีความเจริญงอกงามซึ่งในการเก็บเกี่ยวผลผลิตจะทำให้ข้าวร่วงหล่นบนพื้น นอกจากนี้ยังต้องใช้เท้าเหยียบย่ำในการนวดข้าวจึงจำเป็นอย่างยิ่ง

จัดบุญประเพณีและพิธีกรรม ในการขอขมาเจ้าแม่โพสพและการขอขมาต่อข้าว

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงของงานประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่ ที่เกิดจากกระแสของความเจริญที่ลงไปถึงชุมชน

2. ควรมีการศึกษารูปแบบของการอนุรักษ์ประเพณีบุญกุ่มข้าวใหญ่และประเพณีสำคัญอื่นๆ ของชาวอีสาน

เอกสารอ้างอิง

ทองแถม นาถจำนง. (2559). **วัฒนธรรมข้าวไทย**.

กรุงเทพฯ : หจก. ภาพพิมพ์.

ประกอบ มีโคตรทอง. (2558). **การเปลี่ยนแปลง**

วัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าวของชาวเกษตรกร

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. ขอนแก่น :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น.

พระปลัดอนันต์ สนพะเนาวิ และคณะ. (2560).

วัฒนธรรมข้าว : การสืบสานภูมิปัญญา

พื้นบ้าน ด้านความเชื่อและพิธีกรรมของ

ชุมชนอีสานใต้. วารสารสันติศึกษา

ปริทรรศน์ มจร ปีที่5 ฉบับพิเศษ.

